

PRIESAGOS *-IKLIS* NAUJADARŲ APIBRĖŽČIŲ SISTEMIŠKUMAS*S a n t r a u k a*

Pastaruoju metu pasidaryta ir daromasi nemažai naujų priesagos *-iklis* vedinių, reiškiančių priemonės, pvz., *dažiklis, ploviklis, puriklis, kvėpiklis*. Kuriant jų apibrėžtis siekiama, kad šios būtų sistemiškos, tai būtina pateikiant šiuos naujadarus aiškinamuosiuose žodynuose. Pastebėta, kad vienais atvejais aptariamoms leksinėms semantinėms grupėms naujažodžiai turi konkrečiai apibrėžiamas reikšmes, kitais atvejais jų leksinė reikšmė sutampa su darybine ir leksema gali būti apibrėžiama gana plačiai – kaip priemonė pamatiniu veiksmožodžiu pasakomam veiksmui atlikti. Tai priklauso nuo pamatinių veiksmožodžių (ir ankstesnių darybos pakopų pamatinių žodžių) semantikos, paties naujadaro semantinės raidos, jo reikšmių formavimosi ir pastarųjų struktūros, atskirų leksemų rėmimosi skirtingomis pamatinio žodžio reikšmėmis ar naujadaro reikšmių rutuliojimosi viena iš kitos ir kt. Be to, apibrėžiant vieną naujadarą negalima išleisti iš akių visų kitų semantinės grupės žodžių, jų tarpusavio ryšių. Pavyzdžiui, *dažiklis* *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* papildymuose apibrėžiamas „medžiaga, naudojama dažymui“. Dažikliai daugiausia naudojami maisto pramonėje, taip pat chemijos, tekstilės, kosmetikos, poligrafijos srityse. Tačiau žodynuose skirti atskiras šio žodžio reikšmes pagal vartojimo sritis, matyt, dar nėra pagrindo, nes visais atvejais remiamasi ta pačia pamatinio veiksmožodžio *dažyti* reikšme „spalvinti mirkant dažuose ar tepant dažais“. *Dažiklis* dar nėra pakankamai leksikalizavęsis, jo leksinė reikšmė praktiškai sutampa su darybine, t. y. dažikliu lengvai pavadinama bet kokia dažančioji priemonė (medžiaga) bet kam dažyti. Kaip atskirą leksemą ar bent reikšmės atspalvį būtų galima pateikti nebent maisto priedo pavadinimą. Maisto priedų pavadinimai, sudarantys atskirą šios leksinės semantinės grupės pogrupį, sistemingai sudaromi su priesaga *-iklis*, šitam darybos tipui priklauso didelė šių pavadinimų dalis. Tai gi juos žodyne galima būtų pateikti sistemiškiau, t. y. daugiareikšmių žodžių atvejais maisto priedų pavadinimus išskirti kaip atskiras leksemas (jei tai yra paremta pamatinio veiksmožodžio semantinės struktūros) ar bent vienos reikšmės atspalvius (jei visos leksemos remiasi ta pačia pamatinio veiksmožodžio reikšme). Kita vertus, neretai tam tikras priesagos *-iklis* vedinys vartojamas daugybei realiųjų pavadinimų ir kiekvienai jų formuluoti atskirą apibrėžtį reikštų pernelyg suskaidyti semantinę naujadaro struktūrą ir sukurti pernelyg sudėtingą, iš bendros sistemos iškrentantį, žodyninį jo straipsnį, (tarkim, odos gaminių (ypač batų), indų, baldų, grindų, automobilių, plaukų, kailio, augalų lapų, dažų ir kt. *blizgiklius* pateikiant kaip atskiras leksemas). Juolab, kad vartosenoje tuo naujadaru nuolat pavadinamos vis kitos realijos, jo leksinė reikšmė šiuo metu iš esmės prilygsta darybinei ir žodis atkuriamas iš naujo vos jo prireikus.

Straipsnyje apžvelgiamas priesagos *-iklis* vedinių, pavadinančių įrankius (priemonės), aiškinimas ir pateikimas *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne*, nagrinėjama grupė šios priesagos naujadarų iš *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno*. Domimasi darybinės ir leksinės reikšmių santykiu leksikografinėse šios darybos vedinių apibrėžtyse. Aptariamieji kriterijai, kuriais remiantis būtų galima sistemiškiau apibrėžti aptariamąsias leksinės semantinės grupės vedinius aiškinamuosiuose žodynuose, leksikos duomenų bazėse ir pan. darbuose.

ESMINIAI ŽODŽIAI: naujadaras, vedinys, įrankių pavadinimai, leksema, semantinė struktūra, darybos reikšmė, leksinė reikšmė.

DAIVA MURMULAITYTĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

daminga@takas.lt